

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АЕРОКОСМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ХАРКІВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Навчальний посібник

Видання 2-ге, доповнене

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора *О. М. Литвинова*

Харків
«Право»
2025

УДК [165+168]:111(075.8)
Ф56

Авторський колектив:

*О. М. Литвинов, О. П. Проценко, Н. Л. Більчук, Г. Г. Півень,
І. М. Ушно, С. Є. Чмихун, С. І. Широка*

Рецензенти:

доктор філософських наук, професор *О. М. Перепелиця*;
кандидат філософських наук, доцент *Я. М. Кунденко*

Філософські проблеми наукового пізнання : навч. посіб. / [О. М. Литвинов, О. П. Проценко, Н. Л. Більчук та ін.] ; за заг. ред. О. М. Литвинова ; М-во освіти і науки України ; Нац. аерокосм. ун-т «Харків. авіац. ін-т». Вид. 2-ге, допов. – Харків : Право, 2025. – 288 с.

ISBN 978-617-8617-75-2

У навчальному посібнику розкрито сутність і структуру пізнавального процесу, рівні, форми та види пізнання, концепції істинності, принципи формалізації та правила логічного мислення. Розглянуто науку як соціальний інститут, визначено специфіку та критерії, аксіологічні виміри та інші соціофілософські аспекти наукового пізнання. Значну увагу приділено проблемам сучасної науки, технологічним викликам, проблемам і наслідкам поширення штучних інтелектуальних систем, формуванню світоглядної культури, факторам авіаційної безпеки тощо.

Для здобувачів усіх рівнів вищої освіти за всіма спеціальностями та всіх, хто цікавиться філософськими проблемами наукового пізнання.

УДК [165+168]:111(075.8)

ISBN 978-617-8617-75-2

© Колектив авторів, 2024

© Литвинов О. М., Проценко О. П., Більчук Н. Л. та ін., доповнення, 2025

© Національний аерокосмічний університет «Харківський авіаційний інститут», 2024

ЗМІСТ

Передмова	5
-----------------	---

Розділ 1

ПІЗНАННЯ У ПРОБЛЕМНОМУ ПОЛІ ФІЛОСОФІЇ

1.1. Пізнання в історії філософської думки. Постановка проблеми	7
1.2. Сутність та структура пізнавального процесу. Рівні, форми та види пізнання	14
1.3. Інтуїція та передбачення у структурі наукового пізнання	21
1.4. Проблема істини та омани як індикаторів наукового пізнання	35
1.5. Специфіка та критерії наукового пізнання	44
1.6. Методологія наукового пізнання	52
1.7. Основні положення та закони логічного мислення	60
1.8. Діалог та загальні основи аргументації	70
1.9. Соціальне пізнання в умовах інформатизації суспільства	82
1.10. Проблеми техніки та технології у філософському пізнанні: історія та сучасність	94
1.11. Художньо-образне мислення в науковому пізнанні та інжинірингу	101

Розділ 2

ФІЛОСОФСЬКІ ДИСКУРСИ СУЧАСНОГО НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

2.1. Природа і зміст наукового дискурсу..	111
2.2. Соціальна природа науки та її інституційні основи	121
<i>Витоки та еволюція наукового пізнання .....</i>	123
<i>Наука як ресурс соціального капіталу .....</i>	142
<i>Інституційні виклики української науки .....</i>	148
2.3. Формалізація як принцип наукового пізнання	151
<i>Дескриптивна формалізація: поняття .....</i>	153
<i>Дедуктивна формалізація: судження та умовивід .....</i>	162
2.4. Визначення проблемного поля штучного інтелекту в експериментах та дослідженнях	171
<i>Визначення поняття «інтелект» .....</i>	172
<i>Штучний інтелект: імітації мислення та розуміння .....</i>	175
2.5. Соціально-політичні наслідки поширення технології штучного інтелекту	187
2.6. Диджиталізація: Quo Vadis?	193
2.7. Технологічні виклики сьогодення: філософські розвідки	200

2.8. Авіаційна безпека: природа, структура та чинники ризику авіаційних подій.....	213
<i>Природа та складність авіаційної системи</i>	214
<i>Аналіз авіаційних катастроф: уроки минулого</i>	216
<i>Фактори небезпеки в авіації</i>	221
<i>Сучасні виклики авіаційної безпеки: трансформація традиційних підходів</i>	233
2.9. Феномен агресії у філософсько-антропологічних дослідженнях	239
2.10. Гендер у дослідженні професійно орієнтованої діяльності.....	247
2.11. Філософські студії з проблеми здоров'я та сучасної безпеки	256
<i>Історична динаміка осмислення здоров'я і безпеки: від космічної гармонії до вразливості суб'єкта</i>	256
<i>Філософія в дії: практики турботи, біоетики, екоетики і відповідальності. Освіта як інструмент здоров'я та безпеки</i>	278
Бібліографічний список	282

Передмова

Сьогодні дуже багато хто з людей – і навіть професійні вчені – видаються мені кимось, хто бачив тисячу дерев, проте ніколи не бачив лісу. Знання історичних і філософських засад дає ту незалежність від упереджень свого покоління, від яких страждає більшість учених. Ця незалежність, створена філософським прозрінням, видається, як на мене, ознакою відмінності між простим ремісником чи то фахівцем та справжнім шукачем істини.

Альберт Ейнштейн

Навчальний посібник «Філософські проблеми наукового пізнання» спрямований на осмислення процесу пізнання загалом і наукового пізнання зокрема. Його зміст відображає сучасні ціннісні орієнтири суспільства, розвиток філософської думки, формування логічного та критичного мислення, а також переосмислення попереднього досвіду й подолання застарілих підходів. Розглянуті в посібнику теоретичні положення та концепції сприяють глибшому розумінню структури наукового знання і специфіки його розвитку в сучасних умовах.

Посібник ґрунтується на традиційних підходах до вивчення проблем гносеології та епістемології, водночас враховує результати сучасних досліджень у галузі філософії науки та техніки та особливості світогляду молоді XXI ст., що сприятиме формуванню системного розуміння проблем наукового пізнання і сучасних підходів до аналізу науки.

Запропонований зміст навчального посібника покликаний окреслити сучасний стан філософського осмислення науки та наукового пізнання у світовій і вітчизняній традиціях. Наука розглядається як суспільне явище, складова культури та чинник цивілізаційних змін, а також як універсальна форма світоглядного освоєння дійсності.

Таким чином, посібник зосереджує увагу на ключових особливостях наукового пізнання в контексті розширення його сучасного понятійно-категоріального апарату та оновлення змісту, зумовленого процесами цифровізації, утвердженням гендерного підходу й активним розвитком досліджень у сфері штучного інтелекту.

У посібнику розглянуто взаємозв'язок науки й техніки як соціокультурних феноменів у комунікативному просторі сучасного суспільства з особливою увагою до розвитку аерокосмічного інжинірингу. Засвоєння змісту курсу сприяє формуванню у здобувачів здатності до самостійного осмислення складних життєвих ситуацій, відповідального ставлення до питань здоров'я, безпеки та особистого вибору під час аналізу актуальних проблем сьогодення.

Посібник складається з двох розділів, кожен з яких має відповідні підрозділи. Перший розділ «Пізнання в проблемному полі філософії» подає матеріал у традиційному теоретико-аналітичному форматі та містить контрольні запитання й орієнтовні теми для есе. Другий розділ «Філософські дискурси сучасних проблем наукового пізнання» представлено у формі дискурсивних текстів, що відображають авторське бачення окремих питань і можуть бути предметом подальших наукових обговорень. Такий підхід дає змогу приділити увагу не лише ключовим темам курсу філософії, а й аспектам, які безпосередньо відповідають профілю аерокосмічного університету. Матеріал посібника буде корисним для здобувачів освіти різних рівнів, зокрема для тих, хто готується до вступу в аспірантуру, де філософія розглядається як методологічне підґрунтя наукових досліджень.

Матеріал навчального посібника не претендує на вичерпне висвітлення всіх філософських проблем наукового пізнання. Він передусім спрямований на стимулювання зацікавленості здобувачів і викладачів у питаннях методології наукової діяльності, формування світоглядної позиції майбутнього науковця та забезпечення підготовки до проведення кваліфікованих наукових досліджень і написання наукових робіт.

Друге видання навчального посібника «Філософські проблеми наукового пізнання» підготовлено колективом викладачів Національного аерокосмічного університету «Харківський авіаційний інститут» за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Олексія Литвинова.

Вступ підготувала д-р філос. наук, проф. Ольга Проценко.

У першому розділі підрозділи 1.1, 1.2, 1.4, 1.5, 1.6, 1.8 підготувала д-р філос. наук, проф. – Ольга Проценко; 1.3 – д-р. юрид. наук, проф. Олексій Литвинов; 1.7 – канд. філос. наук, доц. Наталя Більчук, 1.9 – канд. філос. наук, доц. Світлана Чмихун; 1.10, 1.11 – канд. філос. наук, доц. Ірина Ушно.

У другому розділі підрозділи 2.1, 2.5, 2.6 підготував д-р. юрид. наук, проф. Олексій Литвинов; 2.2 – канд. філос. наук, доц. Світлана Широка; 2.3, 2.4 – канд. філос. наук, доц. Наталя Більчук; 2.7 – канд. філос. наук, доц. Ірина Ушно; 2.8 – ст. викл. Георгій Півень; 2.9, 2.10 – д-р. філос. наук, проф. Ольга Проценко; 2.11 – канд. філос. наук, доц. Світлана Чмихун.

Навчальне видання

Литвинов Олексій Миколайович
Проценко Ольга Петрівна,
Більчук Наталя Леонідівна та ін.

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ

Видання 2-ге, доповнене

Редактор *Є. В. Дмитренко*

Підписано до друку 28.11.2025. Формат 70×100/16.
Ум. друк. арк.18. Обл.-вид. арк. 17. Тираж 50 прим. Зам. № 496

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: <https://pravo-izdat.com.ua>
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017